

Şarkıcı Delâl ve Medine'de Sosyal-Kültürel Hayat

Öz: Hz. Peygamber'e ve muhacirlere yardımcı olan Medineli Müslümanlar olarak tanımlayabileceğimiz Ensâr'ın musikiye düşkünlüğü, şehrin sosyal hayatının özellikle kültürel yönünün gelişmesinin en önemli basamağı olmuştur. Şehrin sosyal ve kültürel hayatının en önemli aktörleri, efemine veya muhannes olarak bilinen kadınsı eğilim gösteren şarkıcılar olmuştur. Bu sıra dışı şarkıcılar farklı kıyafetleri, değişik ses tonları ve zarif melodileri ile düğünlerin, meclislerin ve diğer önemli günlerin aranan kişileri olmuşlardır. Kadınsı tavırları yüzünden hanımların meclislerine rahatça girebilen bu efemine şarkıcılar, dedikodu, çöççatanlık ve sıra dışı olayların da merkezinde yer almışlardır. Şehrin eğlence hayatının muhalefeti törpüleyeceğine inanan Emevî yönetimi de bu şarkıcıları desteklemiş, ancak şehirde olacak olan hoşnutsuzlukların önüne geçmek gerektiğinde onları cezalandırmaktan çekinmemiştir. Bu makalede muhanneslerden birisi olan Delâl üzerinden bu süreç ele alınarak dönemin kültürel hayatı siyâsî olaylarla da harmanlanarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca Arap müziğinin İranlı ve diğer unsurların da katkısıyla zenginlik kazandığını ortaya koyan ana kaynaklara müracaat edilerek konu gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Nadir
KARAKUŞ*

Anahtar Kelimeler: Kültür Tarihi, Medine, Delâl, Muhannes, Şarkı.

Singer Delal and Social-Cultural Life in Medina

Abstract: The passion for music of the community we have long known as Ansar in Medina has been the most important step in the social life of the city, especially in its cultural aspect. The most important actors in the city's social and cultural life were singers with feminine tendencies, known as effeminate or muhannes. These extraordinary singers have become the sought-after people of weddings, assemblies and other important occasions with their different clothes, different voice tones and magical melodies. These effeminate singers, who could easily enter ladies' gatherings because of their feminine attitudes, were also at the center of gossip, trash-talking and absurd events. Believing that the entertainment life of the city would reduce the opposition, the Umayyad administration supported these singers, but did not hesitate to punish them when it was necessary to prevent discontent in the city. In this article, this process will be discussed through Delâl, one of the muhannes, and the cultural life of the period will be tried to be revealed by blending it with political events. In addition, how Arabic music will be enriched and differentiated with different melodies with the contribution of Iranian and other elements will be revealed by referring to main sources.

Keywords: Cultural History, Madina, Delal, Effeminate, Song.

* Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü. E-posta: nadirkarakuş_64@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-1508-9752.

Giriş

Medine'nin kültürel hayatı, Hz. Muhammed'in 622 yılında bu şehre yaptığı hicret ile zenginleşmiş ve gelişmiştir. Bu husus, Allah Resûlü'nün Medine'ye girişi ile başlamış ve şehrin önemli kabilelerinden Benî Neccâr'ın kızlarının ellerindeki deflerle okudukları şarkılar, bu yeni ve kutlu dönemin habercisi olmuştur.¹ Allah Resûlü'nün 7/628 senesinde komşu hükümdarlara gönderdiği davet mektupları, İslâm'ın dışı açılması için olduğu kadar Medine'ye kültür akışının hızlanması açısından da oldukça etkili olmuştur. Ashâbdan Hâtıb b. Ebû Beltea'nın (ö. 30/650), Mısır Mukavkısı Cüreyc b. Mînâ'ya (628-642) elçi olarak gönderilmesi sürecinde, bu durum karşımıza çıkar.² Cüreyc'in Hz. Peygamber'e bir iyi niyet göstergesi olarak hediye ettiği Mâriye ve Sîrîn adlı kardeş cariyeler, Medine'nin sosyal ve kültürel hayatında etkili olmuşlardır.³ Bunlardan Mâriye Hz. Peygamber'in cariyesi olurken, Sîrîn el-Kıbtîyye de şâir Hassân b. Sâbit'e verilmiştir.⁴ Sesi oldukça güzel olan Sîrîn adlı bu Kıptî cariyenin⁵ aynı zamanda Mısır şarkıları söylemesi, Medine'de musikinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Hassân'ın kendisi gibi şâir olan oğlu Abdurrahman'ın bu cariyeden dünyaya gelmesi ise bu kültürel akışı daha da zenginleştirmiştir.⁶

¹ Halebî, *İnsânu'l-Uyûn fî Sireti'l-Emin el-Me'mun* (Beyrut: Dâru'l-Maârif, ts.), 2/71; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980), 1/166.

² İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. M. es-Sekkâ-î. Ebyârî-A. Şelbî (Kahire: y.y. 1375/1955), 1/7; Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk (Târîhu't-Taberî)* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387), 11/617; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/37; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer* (Kahire: Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısıriyye, ts.), 1/141; İbn Haldun, *Kitâbü'l-İber ve Dîvânu Mübtede' ve'l-Haber fî Târîhi'l-Arab ve'l-Berber ve Âsirihim min Zevî's-Şe'ni'l-Ekber*, thk. Halil Şahâde (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1985), 2/87.

³ Martin Lings, *Hiz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 465.

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkidî, *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1409/1989), 2/438; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 2/306; İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990), 1/114; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, thk. Amr b. Ğarâme el-Amrî (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 3/131; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah et-Türkî (b.y., Dâru Hicr, 1418/1997), 8/240; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fî Tevârihi'l-A'yân*, thk. Muhammed Berekât vd (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013), 7/178; Muhammed Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-İdâriyye*, *Hiz. Peygamber'in Yönetimi*, çev. Ahmed Özel (İstanbul: İz Yayınları, 2003), 257.

⁵ Arap kültüründe muganniye cariyeler hakkında daha çok kayna ^{قَبَائِلَة} (çoğulu kıyân/el-kaynât) kelimesinin kullanıldığını belirtmemiz gerekir. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 1/185; İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 7/106; Ahmed b. Yahyâ el-Herevî, *ed-Dürrü'n-Nadîd min Mecmû'ati'l-Hafîd* (Kahire: Matbaatü't-Tekaddüm, 1322), 196.

⁶ İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/204; 8/173; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/619; İbn Abdilber el-Kurtubî, *el-İstîâb fî Ma'rîfeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412/1992), 4/1868; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd (b.y., Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 2/549; 5/64; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, 8/197-198; İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve's-Şuarâ* (Kahire:

Yukarıda verilen örneği başka misaller de takip etmiş ve cariyeler, Asr-ı Saadet’i renkli hadiselerle tezyin etmeye devam etmişlerdir. Hz. Peygamber’in eşlerive Mü’minlerin anneleri olarak tanımlayabileceğimiz Ümmehâtü’l-Mü’minin’den⁷ Sevde (ö. 23/644), Hafsa bnt. Ömer’in (ö. 45/665 ?) cariyesi Huleyse’nin yardımlarıyla Taif derilerinden yaptığı nadide ev eşyaları ile Medine kültürel hayatını zenginleştirirken,⁸ mugannîyeler de şarkılar söyleyerek Medine sosyal hayatını renklendirmişlerdir. Bir bayram günü, Habeşlilerin mescidde oynadıkları oyunu Hz. Aişe,⁹ Allah Resûlü’nün omuzuna dayanarak izlemiş,¹⁰ bir başka seferde ise kurban bayramında iki cariyenin def eşliğinde okudukları şarkılar dinlenmiştir. Bu sırada odaya giren Hz. Ebû Bekir (öl. 13/634) cariyelere engel olmaya çalışsa da Hz. Peygamber bayram günü bu sevinç nağmelerinin normal olduğunu söyleyerek şarkıların devam edebileceğini ifade etmiştir.¹¹ Bu dönemde def ile birlikte¹² İran kaynaklı ud da özel günlerde Medine’nin kültürel hayatında görülmeye başlamıştır.¹³ Abdullah b. Zübeyr’in (öl. 73/692) ud çalan cariyeleri vardır ve İbn Zübeyr bu çalgıyı tanıtarak bununla “akılların tartıldığını” beyân etmiştir.¹⁴

Medine kültür hayatının ve özel günlerinin diğer renkli simaları ise “muhannes” (efemine) denilen kadınsı eğilimler sergileyen şarkıcılardır.¹⁵

Dâru’l-Hadîs, 1423), 1/297; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 24/169; 34/288; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fî Tarihi’l-Mülûk ve’l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1412/1992), 4/12; İbn Manzûr, *Muhtasar-ı Târih-i Dimaşk*, thk. Ruveyha en-Nahhâs vd (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1402/1984), 2/264; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb* (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-Vesâik, 1423), 16/416.

⁷ Bk. el-Ahzâb 33/6.

⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, 3/108-109; 6/441; Kettânî, *et-Terâtîbü’l-İdâriyye*, 527.

⁹ Hakkında yapılmış bir çalışma için bk. Abdulkadir Karakuş, “Bir Müfessir Olarak Hz. Aişe”, *Her Dem Kadın*, ed. Gülşen İstek (İstanbul: Beyan Yayınları, 2021), 169-195.

¹⁰ Müslim, *Sahih-i Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyai’l-Kütübî’l-Arabiyye, 1955), “İydeyn”, 20.

¹¹ Müslim, “İydeyn”, 17; Kettânî, *et-Terâtîbü’l-İdâriyye*, 579; Süleyman Uludağ, *İslâm ve Musikî* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 49-50.

¹² Bu dönemde vurmali çalgılara, def yanında aynı zamanda “bardak” anlamına gelen kûb da denildiğini belirtmek gerekir. Bk. Herevî, *ed-Dürrü’n-Nadîd*, 196-197.

¹³ Henri George Farmer, *A History of Arabian Music* (London: Luzac Publishing, 1929), 15-16, 19; Leo Plenckers, *Arab Music, A Survey of its History and its Modern Practice* (Oxford: Archaeopress Publishing, 2021), 12.

¹⁴ Kettânî, *et-Terâtîbü’l-İdâriyye*, 581.

¹⁵ İbn Sâ’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 5/86; Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Zirikî (Mısır: Dâru’l-Meârif, 1959), 5/466, 605; Zehebî, *Siyeru A’lâmî’n-Nübelâ*, 4/127; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, 4/10; İbn Kuteybe, *eş-Şi’r ve’ş-Şuarâ*, 1/168, 435; Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Üdebâ: İrşâdü’l-Erîb ilâ Ma’rifeti’l-Edîb*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1414/1993), 4/1445; İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-A’yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zaman*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sadr, 1900-1904), 1/438; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb*, 2/123; Makrîzî, *el-Mevâiz ve’l-Tibât bi Zikri’l-Hitât-ı ve’l-Asâr* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1418), 1/129.

Bunlardan en meşhuru olan Enceşe, Hz. Peygamber Vedâ Haccı için 25 Zilka'de 10/22 Şubat 632 tarihinde Medine'den yola çıktığında develeri çoşturmak üzere okuduğu şarkılarla hafızalarda yer edinmiştir. Enceşe'nin develeri çoşturmak ve hızlandırmak için icra edip tek düze ve tiz nağmelerden oluşan hudâ/hidâ tarzı nağmeler söylediği develerin hevdedi üzerinde Allah Resûlü'nün eşleri bulunmaktadır.¹⁶ Hz. Peygamber'in hanımlarından Hz. Ümmü Seleme'nin (ö. 62/681) evindeki bir muhannes, serbestçe kadınların yanına girip çıkabilmiş,¹⁷ Ashâbdan Abdullah b. Ebû Ümeyye'nin (ö. 8/630) mevlası olan Hît adlı bir başka muhannes ise kadınlarla ilgili söylediği bir sözden dolayı, Hz. Peygamber tarafından sürgüne gönderilerek cezalandırılmıştır.¹⁸ Kadınların yanına serbestçe girebilen muhanneslerin çöpçatanlık da yaptıklarına dair rivayetler vardır.¹⁹

Bir başka muhannes olan İran kökenli ed-Delâl²⁰ ise makalemizin konusu olup Medine'nin sosyal ve kültürel hayatında olduğu kadar dönemin anlaşılmasına da katkı sağlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi'nde Delâl'a yer verilmemesi, The Encyclopaedia of Islam'ın İngilizce versiyonunda çok kısa bir bilgi ile yetinilmesi yanında, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde de kendisine kısaca yer ayrılması, bu makalenin kaleme alınmasında etkili olan nedenlerden biri olmuştur. Delâl'in hocası olan Tuveys ile ilgili oldukça kıymetli çalışmalar yapılmasına rağmen²¹ öğrencisi hakkında kayda değer bir birikim olmaması da bu makalenin yazılma sürecinde rol oynamıştır. Konunun hazırlanmasında, ana kaynağımız *Kitâbü'l-Egânî* esas alınmış, ancak bu temel eser yeterli görülmemiştir. Kaynağımızın tarihleri vermemesi, özellikle tarihî şahsiyetleri, çok defa mevkileriyle bağdaşmayacak şekilde olumsuz yönleriyle

¹⁶ Buhârî, *Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsirunnâsır (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Edeb", 111; Müslim, "Fedâil", 73; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8/316-317; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1/482; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 1/140; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 18/294; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/269-270; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 18/233; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/491; Nadir Karakuş-M. Samet Bilgin, "Asr-ı Saadet'ten Farklı Nağmeler", *Harran İlahiyat Dergisi* 49 (Haziran 2023), 118-131.

¹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/209; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/10; İbn Asâkir, *Tarîhu Dimaşk*, 48/141.

¹⁸ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 13/432-433; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6/441; İbn Asâkir, *Tarîhu Dimaşk*, 48/141; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3/342; İbn Manzûr, *Muhtasar-ı Târih-i Dimaşk*, 20/225; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 7/74; Kettânî, *et-Terâtîbü'l-İdâriyye*, 831. Bu muhannesin isminin Hît yerine Mâtî olduğuna dair rivayetler de bu kaynaklarda yer almaktadır.

¹⁹ Ebû'l-Ferec Ali b. Hüseyin el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, thk. İhsan Abbas vd. (Beyrut: Dâru Sâdır, 1429/2008), 4/191; Ebû'l-Fadl el-Meydânî, *Mecmeu'l-Emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1972), 1/389.

²⁰ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 4/190; E. Neubauer, "al-Dalâl", *The Encyclopaedia of Islam* (Leiden: E. J. Brill, 1980), 3/183.

²¹ Bk. Ahmed Hakkı Turabi, "Medineli Efemine Şarkıcı Tuveys (11-92/632-711)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2010), 41-65; Münâ el-Hasan, "Tuveys", *el-Mevsûâtü'l-Arabiyye* (Dimaşk: y.y., 2005), 12/662-663.

ve mübalağalı bir üslûpla anlatması göz önüne alınarak²² diğer kaynaklarla olaylar desteklenerek bazı tahliller yapılmıştır. Elde edilen bu tespitler üzerinden de Medine’deki kültürel ve sosyal hayat yanında siyasi hayat masaya yatırılıp bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. Delâl’in Kimliği ve Nesebi

Asr-ı Saadet ile başlayan ve Emevîler ile devam eden Medine musiki kültüründe şarkıcılar, genellikle cariyeye ve azatlı köle olarak isimlendirebileceğimiz mevla geleneğinden gelmişlerdir.²³ Medineli şarkıcı Ebû Zeyd Nâkid ed-Delâl el-Medenî de (ö. 145/762) bu geleneğin halkalarından birisi olarak karşımıza çıkmıştır.²⁴ İsminin, özellikle “işve, naz, cilve” anlamındaki “Delâl” kelimesinden geldiğini ve bu şekilde zikredilmesinin gerektiğini belirtmeliyiz. Muhannes şarkıcının ismini Dellâl olarak kaydeden kaynakların hata ettiklerini de bu vesile ile eklemeliyiz.²⁵ Zira bu sırada Dellâl’in daha çok pazarda alışverişi yönlendiren tâcir olduğunu biliyoruz. Medine çarşısında Hz. Peygamber’den hediye olarak aldığı bir gömleği, 80 dirheme satan bedevînin hikâyesinde, Dellâl’in aynı gömleği 800 dirheme geri alan Hz. Ebû Bekir’in alışverişine hayret etmesi olayında, bu husus açıkça görülmüştür.²⁶

Muhannes şarkıcı Delâl’in, Âişe bnt. Saîd b. el-Âs’ın mevlası olduğu zikredilir. Medine’de bir hanımın hizmetine bakan azatlı bir köle olmasında, onun muhannes kişiliği de etkili olmuştur.²⁷ Muhanneslerin kadınların hizmetinde olmasının ve onların yanlarına rahatça girip çıkmasının bu dönemin yaygın geleneği olduğu, yukarıdaki satırlarda bahsedilmişti. Tabakât kitaplarında Âişe bnt. Saîd b. el-Âs ile ilgili başka bilgi bulamamamıza rağmen, babası Saîd’in kimliği hakkındaki bilgiler, bize Delâl’in hayatı ile ilgili bazı fikirler vermiştir. Ümeyye oğullarından olan Saîd b. el-Âs el-Ümevî (ö. 59/678-79), Delâl’in yaşadığı Emevîler döneminin önemli ve ayrıcalıklı simalarından bir validir.²⁸

---

²² Leon Zolondek, “An Approach to the Problem of the Sources of the Kitâb al-Ağâni”, *Journal of Near Eastern Studies* 19/3 (Temmuz 1960), 217-234; Hulusi Kılıç, “Ebû’l-Ferec el-İsfahânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/316-318.

²³ Ramazan Altınay, “Emevîler Döneminde Bazı Yönleriyle Kadın”, *Ekev Akademi Dergisi* 8/21 (Güz 2004), 79-100.

²⁴ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egâni*, 4/190; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb*, 4/298-299.

²⁵ Bk. İrfan Aycan, “Musiki”, *Emevîler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, ed. İrfan Aycan (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 163; İsmail Yiğit, *Emevîler (41-132/661-750)* (İstanbul: İsam Yayınları, 2016), 190.

²⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 5/305.

²⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb*, 4/298.

²⁸ İbn Sâ’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 2/110; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Çâbe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, ts.), 1/160, 215, 349; 2/20, 482; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/446-448.

Saîd, Muaviye döneminde Medine'de valilik yaparak da isminden söz ettirmiştir.²⁹ Delâl'in böyle bir ailenin mevlası olması, onun Medine toplumunda kendisine yer bulmasına olumlu katkılar sağlamıştır.

Asr-ı Saadet ve sonrası mugannîlerinin aidiyetleri üzerine farklı ve tutarsız rivayetlerin olması problemi, Delâl'in hayatı hakkındaki rivayetlerde de karşımıza çıkmaktadır. Yukarıdaki bilgiler esas olmak üzere kaynaklarımızda, onun Medine'deki Benû Fehm'in mevlası olduğuna dair bir başka yaygın bilgi daha yer almıştır.³⁰ *Kitâbü'l-Egânî*'deki bu küçük bilgiden de yola çıkarak Delâl'in Medine'deki bu önemli kabileden bir hanımın mevlası olabileceğini ileri sürebiliriz. Bu kişinin de Benû Fehm'in en öne çıkan şahsiyetlerinden Zeynep bnt. Nasr b. Âmir olma ihtimalinin güçlü olduğunu varsayabiliriz.³¹ Bu rivayetin, ilkinde göre daha zayıf ve şâz olduğunu da belirtmeliyiz. Ancak durum ne olursa olsun Delâl, Medine'nin sosyal kültürel hayatının ortak değeri olmuş, şehrin siyasi geçmişine ışık tutacak olayların da merkezinde yer almıştır.

2. Medine'deki Eşrâf ve Emevî Halifeleriyle İlişkileri

Medine'de şâirlere ve mugannîlere kol kanat geren nüfuzlu hamîlerin olduğunu biliyoruz. Bunlar arasında hanım şahsiyetler de vardır ve Hz. Hüseyin'in küçük kızı Sükeyne (ö. 117/735), bu alanda önemli bir yere sahiptir.³² Delâl'in Sükeyne ile karşılaştığına dair bir hatıra tespit edemememize rağmen Medine'de eşraftan başka kişilerle yaşadıklarına şahit oluyoruz. Medine'de şarkıcılara ve şâirlere kol kanat gemesi ile bilinen Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib (ö. 80/699-700), Sâib Hâsir ve Cemîle gibi şahsiyetleri koruyup kollamıştır.³³ Delâl, sanatçı dostu olarak bilinen Abdullah b. Ca'fer'in kızının düğününde İbn Ebû Atîk'in de teşvikleriyle şarkılar okumuştur. Delâl'in elindeki defle okuduğu bu şarkının nağmeleri ve onun gür sesi, gelinin de cariyeleri ile dışarı çıkarak bu şarkılara kulak vermesini

²⁹ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 5/241; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 73/367. Saîd b. el-Âs, 33/653-54 yılında da Küfe'de valilik yapmıştır. Bk. R. Stephen Humphreys, *Emevî Devleti'nin Kuruluşu*, çev. İsmail Hakkı Yılmaz (İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2022), 80.

³⁰ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 4/190.

³¹ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1/533.

³² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8/346-347; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 2/194-197; İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/171; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 69/205-215; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/175-179; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 2/394; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, 11/58-59; Philip K. Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980), 2/423.

³³ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 8/141, 230; İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, thk. Abdülmecid er-Ruhaynî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1404/1983), 5/384; 7/56-57; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 5/41.

sağlamış, düğünün neşe ve sevinci artmıştır. Şarkı bitince Abdullah b. Ca’fer’in isteği ile ikinci bir şarkı daha söylenmiştir.³⁴ Bu düğünde, ayrıca Delâl’in çöpçatanlık da yaptığı iddia edilmiştir.³⁵

Delâl, Şam’daki Emevî halifeleri ve hânedanın diğer üyeleri ile de zaman zaman karşı karşıya gelmiştir. Medine’nin renkli kişilerinden olan Delâl’in genellikle kadınlarla birlikte olduğunu zikretmiştik. Kadınlarla beraber oturup sohbet etmekten ve onlarla yakınlık kurmaktan hoşlanan Delâl’in, daha sonra onların hallerini erkeklere anlattığına dair söylentiler yayılmaya başlamıştır.³⁶ Bu dedikodular, Şam’daki Halife Velîd b. Abdümelik (705-715) veya kardeşi Halife Süleyman b. Abdümelik’in (715-717) kulağına gitmekte gecikmemiştir. Bunun üzerine Halife’nin emriyle Medine Valisi Amr b. Hazm el-Ensârî³⁷ tarafından diğer muhanneslerle birlikte Delâl de hadım edilerek cezalandırılmıştır.³⁸ Bu olaydan sonra Delâl’in üzülmeyp bu hadiseyi, gerçek bir sünnet merasimi ve eğlencesi olarak gördüğü belirtilmiştir.³⁹

Delâl’in Emevî sarayı ile ilgili yaşadığı sorunla ilgili olarak karşımıza çıkan farklı rivayetleri, Emevîler döneminin hânedan bağlarının güçlü ilişkisi ile izah edebiliriz. Yukarıdaki rivayette I. Velîd ve kardeşi Süleyman’ın her ikisinin bu olayla ilişkilendirilmesinde de aynı durum söz konusudur. Süleyman’ın Remle valisi iken kardeşi Halife I. Velîd’in en büyük yardımcısı olduğu, onun veziri ve müşaviri rolünü üstlendiği bilinmektedir. Hatta Şam Ümeyye Camii’nin yapılmasına dahi kardeşini ikna eden ve çalışmalarına başlanmasını sağlayan da Süleyman’dır.⁴⁰ Hal böyle olunca yukarıdaki ameliyenin, I. Velîd zamanında

³⁴ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 4/206-207.

³⁵ Rowson, “The Effeminates of Early Medina”, 685-686.

³⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb*, 4/299.

³⁷ Bu kişinin Süleyman b. Abdümelik’in Medine’deki âmili Osman b. Hayyân el-Merî olduğu da zikredilir. Bk. Belâzurî, *Ensâbu’l-Esrâf*, 5/21-28; 8/76.

³⁸ Belâzurî, *Ensâbu’l-Esrâf*, 8/76. İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 4/190’da da onun hadım edilmesi bir başlık altında zikredilerek Delâl bu olayla özdeşleştirilmiştir.

³⁹ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 4/190, 192-193; Meydânî, *Mecmeu’l-Emsâl*, 1/391. Aynı kaynaklar, bu sırada hadımlaştırılan başka muhanneslerin de olduğunu zikreder. Bunlar ise Delâl’in hocası olan Tuveys başta olmak üzere Nesîmü’s-Sihr, Nevmetü’d-Duhâ, Berdü’l-Fuâd ve Zillü’ş-Şecer gibi tumturaklı isimlerle anılan muhanneslerdir. Adı geçen muhanneslerin tepkileri de Delâl gibi olmuş hepsi de bu olaya mizahî ve alaycı bir yaklaşım sergilemişlerdir. Berdü’l-Fuâd’in “sıdık hortumu taşımaktan kurtulduk” ve Zillü’ş-Şecer’in “kullanılmayan bir silahtan ibaretti” sözleri, bu mizahî anlayışın en çarpıcı örnekleri olarak karşımıza çıkmıştır.

⁴⁰ Belâzurî, *Ensâbu’l-Esrâf*, 4/78; Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî (Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1397), 1/311-312; Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, 7/266-267; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-Arabî, 1417/1997), 4/69-71; İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-A’yân*, 6/295-296; İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A’lâku’l-Hatîre fi Zikri Ümerâi’ş-Şâm ve’l-Cezîre* (b.y., y.y., ts.), 1/13, 159; Ebü’l-Fidâ, *el-Yevâkîf ve’l-Darb fi Târih-i Haleb* (b.y.: y.y., ts.), 1/6; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu’z-Zâhire fi Mülûk Mısır ve’l-Kahire*, nşr. M. Hüseyin Şemseddin (Beyrut: Vezâretü’s-Sekâfe ve’l-İrşâd, 1992), 1/234; Muhammed Süheyl Takkûş, *Emevî Devleti Tarihi*, çev. Mücahid Yüksel (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016), 147.

Remle valisi olan kardeşi Süleyman'ın⁴¹ emri ile yapıldığını ve Delâl'in bu talimatla hadım edildiğini anlıyoruz.

Delâl'in Emevî halifesi tarafından cezalandırılmasının altında yatan asıl nedenin onun muhannes kişiliği yahut şarkıcılığı değil, daha çok Medine gibi, merkezle oldukça büyük problemler yaşayan bir şehirdeki dedikoduların önüne geçme çabaları olduğunu da belirtmeliyiz. Nitekim Süleyman b. Abdülmelik, aşağıdaki satırlarda zikredeceğimiz üzere, halife olunca Delâl'i Şam'da ağırılarak onun hoş nağmelerini dinlemiştir.⁴²

106/725'te Halife Hişâm b. Abdülmelik'in (724-743) yaptığı hac yolculuğu esnasında⁴³ gelişen bir olay, Medine'deki eşrâf ile Delâl'in ilişkileri yanında şehrin sosyal, kültürel ve siyâsî hayatı hakkında da bize önemli ipuçları sunmuştur. Halife Hişâm, bu yolculuk esnasında Medine'ye uğramış ve Delâl'in evinin yanındaki Şamlı bir eşrâfın evine misafir olmuştur. Bu misafirlik esnasında Delâl'in evinden gelen hoş sadâlar bunları dinleyen Şamlının gönlünü hoş etmiştir. Bunun üzerine Şamlı eşrâf, kendisi de çağırmasına rağmen Delâl'in şahsına yaptığı karşı daveti kabul etmiştir. Bu ziyaret esnasında Şamlı eşrâfı mest eden ilk şarkı okunmuş, kendilerine hizmet eden iki gulâmın tavırları erkeklere ilgi duyan Şamlının daha çok ilgisini çekmiştir. Cariyelerden dahi çekici bulunduğu bu hizmetkârlardan birisini kendisine sattığı takdirde yeni şarkılar dinleyebileceğini söyleyen Şamlının teklifi, Delâl tarafından kabul edilmemiş ve kendisi Medine'nin güzelliği ile bilinen bir kızına yönlendirilmiştir. Ardından hizmetçiler vasıtasıyla kızın annesiyle görüşülerek kızlarına talip olunduğu bildirilmiştir. Bundan sonrası ise tam bir Emevî karşıtlığı ve Suriyelilerin kabalığı ile ilgili ayrıntılarla doludur. Şamlı, kadının kızını çıplak olarak görmek istediğini bildirmiş ancak onun bu talebi anne tarafından oldukça kaba bulunarak teklif reddedilmiştir.⁴⁴

Kitâbü'l-Egânî'de oldukça geniş olarak anlatılan bu olayın tarihi hakikatlerle çelişen ve realiteden uzak pek çok yönü vardır. Bu olayda muhannes olan Delâl, eşcinsel olarak gösterilmeye çalışılmış, diğer yandan Şamlı eşrâfın kabalığı ile Emevî hânedanı özdeşleştirilmeye çalışılmıştır. Üstelik bu hadisenin ilk anında Şamlının evine misafir olan Halife Hişâm aniden buharlaşarak bir daha kendisinden bahsedilmemiş, ayrıca rivayette kopukluk ve tutarsızlıklar dikkati çekmiştir. Yine bu olayı nakleden ravîler Hüseyin b. Yahyâ, Hammâd er-Râviye (ö. 160/776-77) ve el-Asmaî (ö. 216/831),⁴⁵ daha

⁴¹ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/99; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 1/200, 206; Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ fi Sinaât'l-İnşâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, ts.), 4/103.

⁴² İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 4/200-201; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 4/299.

⁴³ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 8/384; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 7/35-36; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 7/152; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 4/172.

⁴⁴ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 4/202-204.

⁴⁵ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 4/202; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 4/299.

çok Emevî ve Halife Hişâm karşıtlığı ile tanınan kişiler olarak karşımıza çıkmıştır.⁴⁶ *Kitâbü’l-Egânî*’de anlatılan kıssanın sonunda yer alan kadının, Şamlıyı bağnaz ve kaba bularak kovmasında da aynı karşıtlığın ve küçük görmenin yattığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Halife Hişâm’ın hac yolculuğu öne sürülerek kurgulanan bu hadisede ayrıca Emevîler ve onların yakın çevresinin en önemli ibadet zamanlarında dahi akıl almaz cürümler işleyebilecekleri ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Şamlı soylunun isminin verilmeyerek “Ehlü’ş-Şam” olarak metinde geçmesi de bu olayın kurgudan ibaret olduğunu gösteren bir başka ayrıntı olarak karşımıza çıkmıştır.

Delâl ile ilgili kaleme alınan bir ansiklopedi maddesi, Abdümelik b. Mervân’ın (685-705) onu himaye ettiğinden ve sarayında bir müddet ağırladıktan sonra ikramlarla geri gönderdiğinden bahseder.⁴⁷ Aktarılan bilginin ana kaynaklarımızda geçmemesi yanında, bu rivayette bazı olumsuzlukların olduğu anlaşılmıştır. Zira bu haber Abdümelik’in babası Mervân’ın Hicaz valisi iken yaptıkları ile çelişmiş ve pek de kabule şayan olarak görülmemiştir. Öte yandan Halife Abdümelik’in babasının şeytana benzetip öldürmek istediği bir kişiyi sarayında ağırlaması ihtimal dâhilinde gözükmemektedir. Bu kabul edilemeyecek bilgede bir başka husus, Abdümelik’in isminin oğlu Süleyman ile karıştırılmasıdır. Zira ana kaynaklarımız Süleyman b. Abdümelik’in onu Şam’da ağırladığından ve onun latif şarkılarını dinleyip kendisini bir ay misafir ettikten sonra büyük bir ikramla Hicaz’a yolcu ettiğinden bahsederler.⁴⁸ Muhtemelen bu olay madde müellifi tarafından yanlışlıkla Abdümelik b. Mervân olarak kaydedilmiştir.

3. Şiirlerini Bestelediği Şâirler

Delâl’in şiirlerini bestelediği şâirler, bu dönem kültürel hayatının tahlil edilmesine katkı sağladıkları gibi muhannes mugannîyi daha iyi tanımamıza vesile olmuşlardır. Delâl’in şiirlerini bestelediği kişiler arasında, dönemin en önde şâirlerinden olan Ömer b. Ebû Rebîa (ö. 93/711-712) gelmektedir.⁴⁹ Delâl’in kendi şirinden olan bestesini şâir Ömer de dinlemiş ve oldukça beğendiği bu nağmeler için muhannes şarkıcıya 100 dînar (altın para) gibi büyük bir hediye de takdim etmiştir.⁵⁰ Bir şâirin bir mugannîye bahşış takdim ettiğine dair nadir örneklerden birisi olan bu rivayet, Delâl’in nağmelerindeki

⁴⁶ Hayreddin ez-Ziriklî, *el-Alâm: Kâmûsü Terâcim* (Kahire: 1373-78/1954-59), 2/271-272; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/256-257; Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Üdebâ*, 4/1629; 5/2233; İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-A’yân*, 2/227-228.

⁴⁷ Fuat Günel, “Delâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/118.

⁴⁸ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 4/200-201; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb*, 4/299.

⁴⁹ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 1/65-66.

⁵⁰ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 4/208.

derin etki yanında şâir Ömer b. Ebû Rebîa'nın cömertliği ve şarkıcılara verdiği değeri de ortaya koymuştur.

Delâl'in şiiirlerini bestelediği bir başka şâir ise Câhiliye döneminin üç büyük temsilcisinden biri olan Nâbiğa'ya aittir.⁵¹ Delâl, Ebû Ümâme Nâbiğa ez-Zübyânî'nin (ö. 604?) mısralarından yaptığı hezec beste (yürük tarz)⁵² için diğer musiki otoritelerinden övgüler almıştır. Mekkeli mugannî Ubeydullah İbn Süreyc (ö. 98/716?), bu besteye ilgili Medinenli şarkıcıyla konuşurken; Delâl, besteyi "itibar kazanmak" için yaptığını söylemiştir. Ayrıca o, bu şarkıyı dinleyen herkesin, latîf nağmelerin bir muhannes tarafından bestelendiğinin bilinmesini arzu ettiğini ilâve etmiştir.⁵³

Delâl'in şiiirlerini bestelediği kişiler arasında literatürde ismine rastlanmayan şâirler de vardır. Bunlardan biri olan Mugîre b. Amr b. Osman'ın⁵⁴ (ö. ?) bir şiiiri, Delâl'in yorumuyla okunmuştur. Delâl'in "sakîl" denilen ağır tarzda (uzun hava?)⁵⁵ okuduğu bu şarkıyı Mekkeli mugannî Ubeydullah İbn Süreyc de aynı minvâl üzere söylemiştir.⁵⁶

Hayatını tam olarak bilemediğimiz ve Delâl'in şiiirlerini bestelediği bir başka şâir de Mecnûn b. Âmir'dir (ö. ?).⁵⁷ Delâl, Mecnûn'a ait bu şarkıyı, Halife Muâviye'nin boşadığı eşi olan Nâile bnt. Ammâr el-Kelbî'nin evinde, elinden düşürmediği defî eşliğinde okumuştur. Kadınlarla oturmayı ve onlarla sohbet etmeyi seven Delâl, Nâile'nin evinde başka şarkılar da okuyarak bu bahtsız hanımı mutlu etmeye çalışmıştır. Delâl'in bu sırada okuduğu ikinci şarkı ise küçük yaşta âşık olup bir türlü evlenemediği sevgilisi Büseyne için yazdığı gazel ve kasidelerden dolayı "Cemîlü Büseyne" diye tanınan meşhur Arap şâiri Cemîl b. Abdullah b. Ma'mer el-Uzrî'ye (ö. 82/701)⁵⁸ aittir. Delâl'in söylediği nağmelerde, eşinden boşanan Nâile'nin hüznü ile sevdiğine kavuşamayan Cemîl b. Abdullah'ın üzüntüsü birbirine karışıp sanki dertleşiyorlar gibidir.

⁵¹ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 1/355; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 13/104-109; İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-Şuarâ*, 1/156; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 3/62.

⁵² Hezec, aynı zamanda Arap şiiirinde bir aruz bahridir. Bk. Farmer, *A History of Arabian Music*, 50-51.

⁵³ Rowson, "The Effemates of Early Medina", 685-286.

⁵⁴ İsmi tespit edemediğimiz bu şâiri, sadece İbn Kuteybe ve Yâkût el-Hamevî'nin eserlerinden araştırdığımızı belirtmeliyiz.

⁵⁵ Sakîl geleneksel Türk müziğinde de kullanılmış olan büyük usullerden biridir. Arap müziğinde de usul olarak anılmış olması veya bir beste türüne işaret ediyor olması muhtemeldir. Bk. İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-Şuarâ*, 1/22, 431; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdebâ*, 1/77, 185, 216, 342.

⁵⁶ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/203-204.

⁵⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 4/299'da şâirin ismi, Mecnûn Benî Âmir olarak kaydedilmiştir.

⁵⁸ İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-Şuarâ*, 1/425; Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü Fuhûlî's-Şuarâ*, nşr. Mahmûd M. Şâkir (Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1394/1974), 1/297-302; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiiri* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası Yayınları, 1973), 76, 79.

Nâile’nin beğenerek dinlediği bu şarkılardan oldukça etkilendiğini, Delâl için hazırlattığı mükellef sofradan ve bu sırada yapılan muhabbetten anlıyoruz. Bu esnada Delâl’e 5.000 dirhem hediye de takdim edilmiş, Nâile’nin eski kocası Muâviye ve onun sadık valileri olan diğer kocaları Habîb b. Mesleme (ö. 42/662)⁵⁹ ile Nu’mân b. Beşîr’in (ö. 64/684)⁶⁰ de kulakları çınlatılmıştır. Bundan sonra da şâiri bildirilmeyen iki beyitlik üçüncü bir şarkı daha söylenmiş, Delâl’in sihirli nağmeleri Nâile’nin gamını dağıtmıştır.⁶¹ Medine sosyal ve kültürel hayatında önemli bir yer edinen Nâile bnt. Ammâr’dan başka aynı isim ve aynı kabileden bir diğer hanımı da bu vesile ile hatırlamalıyız. Muâviye ile aynı kabileyeye mensup Hz. Osman’ın eşi Nâile bnt. Ferâfisa el-Kelbî de Medine’nin bir başka mutsuz kadını olarak hafızalarda yer edinmiştir.⁶²

Delâl’in şiirlerini bestelediği bir başka kişi ise Mekkeli Benû Ümeyye’nin şâiri olarak gösterilen el-Arcî lakaplı Abdullah b. Ömer b. Amr’dır (ö. ?). Dili oldukça sivri olan ve hicvetmeyi de seven Tâif kökenli el-Arcî, bir ara hicvettiği İbrâhim b. Hişâm el-Mahzûmî⁶³ tarafından hapse de atılmıştır.⁶⁴ Onun derdest edilip atıldığı zindanda söylediği şiirler literatüre özellikle kaydedilmiştir.⁶⁵ Kaynaklarımızda hakkında yeterli bilgi bulunmayan bu şâirin kendisine has bir divanının olduğuna⁶⁶ bakacak olursak, önemli bir edip olduğu görülecektir. Üstelik hiciv şâiri, Emevî valisi Mesleme b. Abdülmelik (ö. 121/739 ?) ile ismi zikredilmeyen gazveye giderek mücâhid kişiliği ile de göz doldurmuştur.⁶⁷ Delâl ise Benû Ümeyye’den olan bu hiciv şâirinin uzun bir şiirini, Süleyman b. Abdülmelik’in huzurunda okuyarak Halife’nin övgüsüne mazhar olmuştur. Şam’daki halife sarayında okunan bu şarkıdan sonra da Delâl, büyük ikramlara mazhar olarak Medine’ye dönmüştür.⁶⁸

Delâl’in Mekke’de yanında bulunduğu bir Emevî prensi, bu dönemin anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır. el-Ğamr b. Yezîd b. Abdülmelik, sık

⁵⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 7/287, 309; Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, 4/304; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/241.

⁶⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/122; Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, 5/299; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 4/1499.

⁶¹ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 1/205.

⁶² İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 3/40, 51; Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, 5/554, 571, 592, 601; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/136-137; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi’s-Sahâbe*, 5/276.

⁶³ Halife Hişâm b. Abdülmelik’in halasının oğlu olarak onun emrinde hizmet veren bir vali ve kumandan olarak kaynaklarımızda yer almıştır. Bk. Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, 7/29, 39; Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, 1/337-340; 357; Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, 8/384, 415; 9/122.

⁶⁴ Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, 5/608.

⁶⁵ İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve’s-Şuarâ*, 2/560.

⁶⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Üdebâ*, 7/3530.

⁶⁷ Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, 5/608.

⁶⁸ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 4/200-201.

sık hacca gitmesi ve babası Halife II. Yezîd'in (720-724) tersine ibadetine düşkün olması ile tanınmıştır.⁶⁹ Öte yandan 125/743 yılında Halife Hişâm'ın iktidarının sonlarında yapılan Kıbrıs Gazvesi'ne de katılarak adından söz ettirmiştir.⁷⁰ Delâl hac esnasında el-Ğamr b. Yezîd'e söylediği bir şarkı ile onu mutlu etmiştir. Emevî prensi, böyle nağmeleri daha önce işitmediğini itiraf edince muhannes şarkıcı, kendisi için başka hiçbir lütfun bu övgülerin yerine geçemeyeceğini söyleyerek nezaket ve sevincini göstermiştir.⁷¹

4. Kişiliği ve Medine Sosyal Hayatındaki Yeri

Muhannes şarkıcı Delâl, Medine toplumunda daha çok kadınlarla ilgili olaylarda kendisini göstermiştir. Onun arkadaşlık yaptığı ve meclislerine dâhil olduğu kişiler arasında soylu hanımlar yanında bazı hafifmeşrep kadınlar da vardır. Bu kadınlar arasında Medine valisi olan Mervân b. Hakem'in (662-669) yeğeni olan bir hanım, özellikle dikkatleri üzerine çekmektedir. Yahyâ b. Hakem b. Ebu'l-Âs'ın kızı olan Ümmü Saîd el-Eslemiyeye adlı bu kadın ve birlikte olduğu bir başka Medinelî hanım, at yarışlarında kendilerinden bahsettirmişlerdir. Ata binerken bileklerini ve takındıkları halhallerini göstermeyi âdet haline getiren bu hanımlar, bakanların da akıllarını başlarından almışlardır. Delâl'in yanlarına girip çıktığı bu kadınlar, edebe mugayir davranışları ile kısa sürede şimşekleri üzerlerine çekmişlerdir. Bu durum Şam'daki Halife Muâviye'nin de (661-680) kulağına gidince, validen yeğenini cezalandırmasını istemiştir. Mervan, hem Muâviye'nin arzusunu yerine getirmek için, hem de kendisi de yeğeni Ümmü Saîd'in davranışlarını tasvip etmediği için, onun geçeceği yere kazdırdığı bir kuyuyu gizleyip yeğeninin içine düşmesini sağlamıştır. Bu talihsiz ve beklenmedik kaza sonucu meydana gelen ölüm, en çok Ümmü Saîd ile dostluğu olan Delâl'i korkutmuştur. Soluğu Mekke'de alan muhannes şarkıcı, burada da Mervân'ın öfkesinden kaçamamıştır. Mekke'de bazı kadınların yanına sığınan Delâl, onlar tarafından korunmuştur. Medine'deki kadınları öldürmek ve şimdi de kendilerine kötü niyet beslemekle suçlanan vali Mervân, kadınlara sadece "şeytan" dediği Delâl'i cezalandıracağını söylemesine rağmen onları yatıştırıramamıştır. Sonunda Mervân, Mekke'nin asil hanımları olduklarını tahmin ettiğimiz bu kişiler tarafından kovulmuştur.⁷² Kaynağımızda bir bilgi verilmemesine rağmen Delâl'in Medine ve Mekke'deki asil hanımlar tarafından bu kadar sevilmesinde, muhannesliği yanında etkili ve eşsiz nağmelerinin de rol oynadığını kolayca tahmin edebiliriz.

⁶⁹ Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, 1/362.

⁷⁰ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 7/227.

⁷¹ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 4/195-196.

⁷² İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/196-197.

Bunun yanında Delâl’in insanları birleştirmeye ve yerine göre onların öfkelerini yatıştırmaya yönelik bir takım hasletlerinin de olduğunu görüyoruz. Delâl, bu güzel hasleti yerine getirmek için güzel sesinden yararlanmıştı. Abdurrahman b. Hassân⁷³ ismindeki sahâbî, halası el-Fâria’nın şiirlerini saygısız bir şekilde okuyan Tuveys’e kızmıştır. Tuveys, öğrencisi Delâl ve el-Velîd ismindeki üçüncü bir muganni, ellerindeki defleri eşliğinde birlikte remel ve hezec türünde şarkılar söylerken, bu düğüne ismini zikrettiğimiz Abdurrahman gelmiştir. Tuveys’i ve ona eşlik edenleri görünce de bu mecliste kalamayacağını bildirmiştir. Bu durumu gören Tuveys, kendisini affettirmek için özür beyân ederken Delâl de hezec türünün⁷⁴ zengin bir örneğini o tanıdık latîf sesiyle okumaya başlamıştır. Bundan sonra da ortam yumuşamış ve Abdurrahman düğün meclisine dâhil olduğu gibi Tuveys’i de affetmiştir.⁷⁵ Görüldüğü üzere de bu gergin ortamın yumuşatılmasında Delâl’in söylediği hoş nağmelerin etkisi büyük olmuştur.

Medine’deki bir düğünde gerçekleşen yukarıdaki olayla çelişen başka örnekler, Delâl’in mizahî bir tarafının olduğunu ve bu tarzın kendisini zaman zaman kabalaştırıp, nezaketten uzaklaştırdığı gibi hayâ sınırlarını da aştığını göstermiştir. Üstelik bu sıra dışı mizah anlayışı namaz esnasında da cereyan etmiş, bu anlatımlar da kaynaklarımızda açıkça zikredilmiştir. Namaz esnasında gaz çıkaran Delâl’in hem ön hem de arka tarafı için Allah’a şükretmesi, bunun en bariz misallerindendir. Bu olaya şahit olan camidekilerin gülerek dışarı çıkmaları ve namazlarının ifsâd olması ise bu olayın diğer teferruatı olmuştur.⁷⁶ Mekke’de, cemaatle kılınan bir başka namaz anında imam, Yâsin Sûresi yirmi ikinci âyeti okuyunca, Delâl yaptığı bir başka patavatsızlıkla yeniden haddi aşmıştır. Bu âyetteki, “*hem ne diye beni yaratan ve sizin de dönüp kendisine varacağınız Allah’a kulluk etmeyeyim ki?*” nazmı ilâhîsi imam tarafından kiraat edilince,⁷⁷ arkada cemaata uyan Delâl, “bilmiyorum” diye sesini yükselterek gülüşmelere sebep olmuştur. Bundan sonra da tahmin edileceği üzere herkesin namazı bozulmuştur.⁷⁸

Eğlenceli olayları ve renkli kişileri ön plana çıkarmayı seven Ebû’l-Ferec el-İsfahânî (ö. 356/967), bu olayları abartarak nakledeken bir taraftan da bizlere Delâl’in kültürlü bir kimse olduğunu da imâ etmiştir. Delâl’e ayırdığı bölümün başlarında, onun Medine’deki kadınlarla yaptığı bir sohbet esnasında

⁷³ Şâir Hassân b. Sâbit’in oğludur. Bk. İbn Sâ’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 5/204; 8/173; Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, 2/619.

⁷⁴ Bu türün kalpleri yatıştırıp hilmî artırdığı söylenmiştir. Bk. Farmer, *A History of Arabian Music*, 63.

⁷⁵ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 4/200; Everett K. Rowson, “The Effeminate of Early Medina”, *Journal of the American Oriental Society* 111/4 (1991), 671-693.

⁷⁶ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 4/195.

⁷⁷ Bk. Yâsin 36/22.

⁷⁸ İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, 1/198; Rowson, “The Effeminate of Early Medina”, 685.

insanların engellenemeyen arzularını, “*Seylü'l-Arim*”e benzetmesinde, bu özelliğini görmek mümkündür.⁷⁹ Kur’ân-ı Kerim’de Sebe’ halkının cezalandırıldığı bildirilen büyük sel felâketi esnasında yıkılan set,⁸⁰ Delâl’in eski kavimlere ve onların akıbetlerine olan vukûfiyetini göstermektedir.

5. Delâl’in Tarzı ve Musikîye Kattığı Değer

Delâl, Medine toplum hayatında özellikle kadınların olduğu meclislerde boy göstermiştir. Bundan dolayı da şehrin en öne çıkan üç muhannesinden birisi olarak gösterilmiştir.⁸¹ İçki içmediği halde Medine’de düzenlenen bir mecliste içtiği bal şerbetine gizlice içki karıştırılması, onun hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Hiç istemediği halde ve bilmeden aldığı alkol yüzünden hoş gitmeyecek hareketler yapmış, üryan bir vaziyette kalacak şekilde üzerindikileri çıkarmıştır. Bu esnada Medineli şâir el-Ahvas b. Muhammed el-Ensârî’den⁸² bestelediği şarkıyı okumuş ve kendisinden geçmiştir. Bundan sonra evine taşınan ve orada sızıp kalan Delâl, ayılıp da gerçekleri öğrenince bir daha şarkı söylememeye ve içki meclisinde bulunmamaya yemin etmiştir.⁸³ Bu meşhur rivayete rağmen Delâl’in hanımların ağırlıkta olduğu meclislerde nebîz/şarap içerek kendisinden geçtiğine dair bazı rivayetlere de rastlanmıştır.⁸⁴

Muhannes şarkıcı Delâl’in zerafet ve şıklığı ile diğer benzerlerinden farklı olduğunu ve Medine sosyal hayatına farklı bir çehre kazandırdığına şahit oluyoruz. *Kitâbü'l-Egânî*’de belirtildiğine göre Delâl, muhanneslerin içinde yüz güzelliği, giyim-kuşam kalitesi ve zarâfet açısından en iyisi olarak tanıtılmıştır.⁸⁵

Delâl’in okuduğu şarkılarda günümüzde düet diyebileceğimiz karşılıklı soru cevap tarzı hâkim olmuştur. Bu okuma tarzı Medine’de bilinmesine rağmen Delâl ile özdeşleşmiş ve halk tarafından tutulmuştur.⁸⁶ Hocası Tuveys’in “*el-ğînâü'l-mutkan*” olarak isimlendirilen yeni bir tarzı, Medine’de ilk kullanan kişi olduğunu⁸⁷ hatırlarsak, Delâl’in musikide izlediği yolu daha iyi anlamış oluruz.

⁷⁹ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/191.

⁸⁰ Bk. Sebe’ 34/16; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982), 16 vd.

⁸¹ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 4/190’da bunların da Hît, Tuveys ve Delâl olduğu zikredilmiştir.

⁸² Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü'l-Üdebâ*, 3/968. İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 4/210’da el-Ahvas adlı yaşlı bir kadının Kâbe’yi tavaf ederken şiir okuduğundan bahseder.

⁸³ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 4/209-210.

⁸⁴ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/198, 205.

⁸⁵ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/190-191.

⁸⁶ Rowson, “The Effemates of Early Medina”, 684-685.

⁸⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 4/243’te bu tarzı ilk kullanan kişinin Sâib Hâsir olduğu zikredilir.

el-Ğinâû'l-mutkan ise şiirin arüz ölçüsünün, şarkının melodisi üzerine müstakil bir ika' (ritmik model, usul) şeklinde tatbik edilmesinden ibarettir. Üstelik melodilere (ika') ritmin giydirilmesi ile bu tarz daha da gelişmiş ve zengin nağmelerin oluşmasını sağlamıştır.⁸⁸ Bu sürecin daha sonraki temsilcilerinden birisinin de Delâl olduğunu düşünürsek, onun musikide izlediği tarzı daha iyi tahlil edebiliriz.

Delâl, hocası Tuveys'ten sonra Medine'nin en renkli ve musiki birikimi olan kişileri arasında zikredilmiş, kendisine müzik otoriteleri tarafından büyük bir önem atfedilmiştir.⁸⁹ Medine'de şâir Ömer b. Ebû Rebîa'nın da (ö. 93/711-712) katıldığı Cemîle'nin evinde düzenlenen musiki gecelerinde Delâl, Tuveys ile birlikte meşklere katılmış, hocasından sonra söylediği şarkı ile dinleyenlerde hoş bir etki bırakmıştır.⁹⁰ Delâl'in Mekkeli mugannî İbn Süreyc'in şarkılarını da okuduğuna dair rivayeti⁹¹ esas alacak olursak, onun Mekke tarzı şarkılar da teganni ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Yukarıdaki satırlarda İbn Süreyc ile Delâl'in şâir Mugîre b. Amr'a ait bir şiiri, birlikte aynı tarzda okuduklarını belirtmiştik. Yine bir başka seferde Delâl, İbn Süreyc ve İbn Miscah adlı Mekkeli musikişinaslarla birlikte şarkı söylemiştir.⁹² Delâl, bu dönemin yıldızlar geçidini andıran diğer şarkıcıları olan Abdülmelik el-Garîz (ö. 98/717 ?), Ma'bed b. Vehb (ö. 126/744) ve hocası Tuveys gibi mugannîlerle de birlikte şarkı okumuştur.⁹³ "Arapların Sannâc"ı da denilen İbn Muhriz (ö. 96/715),⁹⁴ Delâl'in okuduğu şarkılara hayranlığını ifade etmekten çekinmemiştir.⁹⁵ Delâl ile birlikte bulunan İbn Muhriz'in şâir Mecnûn b. Âmir'e ait bir şarkıyı yine sakil bir tarzda söylemesi, dönemin musiki otoriteleri

⁸⁸ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, 2/262; 7/30-32; İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 3/22-34; 4/157-161; Farmer, *A History of Arabian Music*, 62-63. el-Ğinâû'l-Mutkan tabiri için ayrıca bk. İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 69/66; İbn Manzûr, *Muhtasar-ı Târih-i Dimaşk*, 5/281. Bu tarzın sadece Şam kaynaklarında geçmesinden hareketle XII. yüzyılda Dimaşk'ta el-Ğinâû'l- mutkan tarzının yaygın olduğunu söyleyebiliriz.

⁸⁹ Farmer, *A History of Arabian Music*, 75; Mustafa Kılıç, "İslâm Kültür Tarihinde Mûsikî: Başlangıçtan Emevîlerin Sonuna Kadar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 399-454; Rowson, "The Effeminates of Early Medina", 671-693.

⁹⁰ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 8/149-156; Rowson, "The Effeminates of Early Medina" 682-683.

⁹¹ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/204.

⁹² İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/209.

⁹³ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 1/196, 199.

⁹⁴ Hitti, *İslâm Tarihi*, 2/424. "Arap cenkçisi" anlamına gelen bu unvanın, meşhur Câhiliye devri şâirlerinden A'sâ Meymûn'a da (ö. 7/629 ?) verildiğini hatırlatmalıyız. A'sâ, aynı zamanda yazdığı şiirleri terennüm ettiği için de bu unvanla anılmıştır. Bk. İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 9/80-96; İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-Şuarâ*, 1/250-251.

⁹⁵ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 4/207; Jules Rouanet, *el-Mûsika'l-Arabiyye*, çev. İskender Şelfûn (Kahire: y.y., 1927), 54-79.

tarafından beğeniyle anlatılmıştır.⁹⁶

Delâl'in musikî tarihine ve Arapların kültürel hayatına yaptığı katkı ve sağladığı tarz, başka edip ve musikişinaslar tarafından da dile getirilmiştir. Şâir Abdurrahman b. Ertât (ö. ?), Delâl'in Medine'de Benû Hazrec'in evlerinin merkezinde söylediği latif şarkıların Medine'nin sosyal ve kültürel hayatına kattığı değeri beyitlerinde özenle anlatmıştır.⁹⁷

Abbâsîler döneminin (750-1258) en tanınmış musikişinas ve mugannîlerinden İbrahim el-Mevsilî (ö. 188/804), "*Kitâbu Ahbâru'd-Delâl*" isminde bir çalışmadan bahsederek Medineli şarkıcı Delâl'in etkilerinin uzun süre devam ettiğini ortaya koymuştur.⁹⁸

Delâl'in, hocası Tuveys'ten aldığı ve bunu kendine has ses tonu ile zenginleştirdiği tiz nağmeler, daha sonra Abbâsîler döneminin meşhur mugannîlerine etki etmiştir. İbrahim ve oğlu İshak el-Mevsilî, Delâl gibi mugannîlerin okuma tarzını daha da geliştirmiş, onların seslerine verdikleri doğal ve dengeli süslemelerin, Medineli mugannîlerin tesiriyle geliştiği izlenimini vermiştir.⁹⁹ Delâl gibi muhannesler sadece Bağdat ve çevresinde değil Buhara gibi daha uzak coğrafyalarda dahi kalbe işleyen hezec türü melodiler ve vurdukları defle birlikte anılmışlardır. el-Utbî adlı muhannes, Buhara civarında söylediği hezec tarzı nağmelerle beğeni toplamış ancak diğer yandan sıra dışı kişiliğinden dolayı da eziyet görmüştür.¹⁰⁰

Medineli muhannes şarkıcı Delâl'in, 145/762 yılında Medine'de dostları arasında huzur içinde öldüğü söylene de¹⁰¹ hayatı inişli çıkışlı olmuş, bazen Şam sarayında bazen ise öldürülmekten korkarak kaçtığı Mekke'de renkli bir ömür yaşamıştır. Ancak geride bıraktığı nağmelerin ünü, Hicaz'ın sınırlarını aşarak pek çok coğrafyaya yayılmış, kendisi vefatından sonra da terennüm edilen nağmelerde yâd edilmiştir.¹⁰²

---

⁹⁶ İsfahânî, *Kitâbü'l-Egânî*, 4/206. İbn Muhriz ve Delâl'in okuduğu sakil tarzındaki şarkıyı beğenen dönemin musiki otoriteleri Yahyâ b. Vâsıl el-Mekkî, oğlu Ahmed ve Abbâsîler döneminin meşhur musikişinası İbrâhîm el-Mevsilî'dir.

⁹⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 5/41.

⁹⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdebâ*, 2/615.

⁹⁹ E. Neubauer, *Musiker am Hof der frühen Abbasiden* (Frankfurt am Main: Diss. J. W.Goethe-Universität, 1965), 25.

¹⁰⁰ Manini, *Şerhu'l-Yemînî* (Kahire: Cemiyetü'l-Maarif, 1869), 1/139.

¹⁰¹ Samha Amin al-Kholy, *The Function of Music in Islamic Culture in the Period up to 1100 A.D.* (Cairo: General Egyptian Book Organization, 1984), 146.

¹⁰² Farmer, *A History of Arabian Music*, 75-77.

Sonuç

Medine’nin sosyal ve kültürel hayatı hicret ile yeniden şekillenmiş, Hz. Muhammed’in ve muhacirlerin şehre gelmesiyle daha zenginleşmiştir. Medine’nin girişinde Allah Resûlü’ne “hoş geldiniz” demek için Hazrec kabilesinin kızlarının okudukları nağmeler, günümüze kadar söylenmeye devam etmiştir. Bundan sonra cariyelerin okuduğu şarkılar, düğün ve bayram günlerinin neşe ve sevincini artırmıştır. Bu sevinç günlerinde Hz. Peygamber’in eşleri de cariyelerin şarkılarını dinlemiş, Habeşli bir topluluğun mescitte sergiledikleri gösteriyi merakla izlemişlerdir. 7/628’de Mısır Mukavkısı’nın gönderdiği cariyeye Sîrin, okuduğu Mısır nağmeleri ve Kıptî ezgileriyle Asr-ı Saâdet’e farklı bir hava katmıştır.

Medine’nin kültürel ve sosyal hayatının başka aktörleri de günümüzde efemine dediğimiz muhannes şarkıcılar olmuştur. Kadınsı hareketleri, ses tonları ve farklı konuşmaları ile dikkatleri üzerlerine çeken muhannesler, şarkı söyleyerek ve dans ederek Medine sosyal ve kültürel hayatının ayrılmaz parçası haline gelmişlerdir. Hiçbirinin gerçek hayatı bilinmemiş, kendilerine verilen tumturaklı lakaplarla meşhur olmuşlardır. Tavus kuşuna benzetilip Tuveys denilen efemine şarkıcı, ağaç gölgesi ile özdeşleştirilen Zillü’ş-Şecer adlı muhannes, bunlar arasında yer almıştır. Dönemin en öne çıkan muhanneslerinin, söyledikleri şarkılarla insanların gönüllerini hoş etmeleri yanında, düğün ve bayramların neşesi olmaları da onları toplumun vaz geçilmez bir parçası haline getirmiştir. Bunlardan biri olan Delâl ise diğer efemine şarkıcılar gibi elinden düşürmediği defi ile latîf melodiler okumuş, kadınların yanına serbestçe girip çıkabilmiştir. Bu meclislerde kadınların hallerini erkeklere anlatarak yöneticileri kızdırmaları yanında, çöpçatanlık da yaparak hayatını devam ettirmişlerdir. Muhannes şarkıcılar, nezaketleri yanında kabalıkları ve edep sınırlarını aşan mizah anlayışlarıyla da halkın dikkatlerini üzerlerine çekmişlerdir. Bu hususun önde gelen ismi olan Delâl ise namaz kılarken dahi yaptığı yorum ve davranışlarla hem gülüşmelere hem de tepkilere neden olmuştur.

Delâl’in yaşadığı Medine, Emevîlerin iktidarına karşı en büyük muhalefet merkezlerinden birisi olduğu için Şam’daki idarecilerin de en çok kontrol etme gereksinimi duydukları şehir olmuştur. Bunun için şehrin valileri, kadınların sosyal yaşamını dahi izleyip, muhalefet hareketlerinin derinleşmesini engellemeye çalışmışlardır. Bu süreç içerisinde Delâl’in Emevî halifeleri tarafından izlendiğine şahit olunmuştur. Kadınların hallerini erkeklere anlattıkları için Delâl’in de içinde bulunduğu muhannesler hadımlaştırılmıştır. Buna rağmen Şam’a davet edilen Delâl, kendisini cezalandıran Emevî halifesinden, söylediği şarkılar sayesinde değerli hediyeler kazanmış, iltifatlarla uğurlanmıştır. Bu süreçte Emevî ailesinden ismi çok bilinmeyen el-Ğamr b. Yezîd b. Abdülmelik gibi kişiler de hac ibadeti esnasında kendisini

dinleyerek iltifatta bulunmuşlardır.

Delâl'in Medine kültür hayatındaki rolü, geliştirdiği tarz ve üslup ile de kendisini göstermiştir. Hocası Tuveys'in geliştirdiği el-Ğinâü'l-mutkan, Delâl tarafından da devam ettirilmiş, tiz nağmelerin ritmik usullerle birleşmesiyle yeni bir ekolün doğma süreci hızlandırılmıştır. Medine'deki musiki meclislerinin aranan ismi olan Delâl, ayrıca bu dönemin diğer mugannileriyle olan etkileşimi ile de Hicaz'ın kültürel hayatını zenginleştirmiştir. Mecnûn, Cemîl, el-Ahvâs ve Ömer b. Ebû Rebîa gibi şâirlerin şiirlerine yaptığı bestelerle de ismini ölümsüzleştirmiştir. Onun etkisinin Abbasîler döneminde musikinin altın çağını yaşadığı yıllarda hissedilmesi ise Delâl'in tarz ve üslubunun mekân ve zaman üstü olduğunu ortaya koymuştur. Bundan dolayı efemine şarkıcı Delâl, sadece Medine kültürel hayatının önemli bir aktörü olmakla kalmamış aynı zamanda geliştirdiği tarz ile de Arap musikisinin gelişimine mühim bir katkı sunmuştur.

Kaynakça

- Altınay, Ramazan. "Emevîler Döneminde Bazı Yönleriyle Kadın". *Ekev Akademi Dergisi* 8/21 (Güz 2004), 79-100.
- Aycan, İrfan. "Musikî". *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, ed. İrfan Aycan, 155-202. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Belâzurî. *Ensâbu'l-Eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Zirikî. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1959.
- Buhârî. *Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsirunnâsir. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Cumahî, Muhammed b. Sellâm. *Tabakâtü Fuhûli's-Şuarâ*. nşr. Mahmûd M. Şâkir. Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1394/1974.
- Çağatay, Neşet. *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982.
- Çetin, Nihad M. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası Yayınları, 1973.
- Ebü'l-Fidâ. *el-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer*. Kahire: Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısıriyye, ts.
- Ebü'l-Fidâ. *el-Yevâkît ve'd-Darb fî Târih-i Haleb*. b.y.: y.y., ts.
- Farmer, Henri George. *A History of Arabian Music*. London: Luzac Publishing, 1929.
- Günel, Fuat. "Delâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/118. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Halebî. *İnsânu'l-Uyûn fî Sireti'l-Emin el-Me'mun*. Beyrut: Dârü'l-Maârif, ts.
- Halife b. Hayyât. *Târîhu Halife b. Hayyât*. thk. Ekrem Ziya el-Ömerî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1397.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980.

- Herevî, Ahmed b. Yahyâ. *ed-Dürrü'n-Nadîd min Mecmû'ati'l-Hafîd*. Kahire: Matbaatü't-Tekaddüm, 1322.
- Hıfnî, Ebü'l-Mekârim. *Mûhitu'l-Fünûn*. Kahire: y.y., ts.
- Hitti, Philip K. *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.
- Humphreys, R. Stephen. *Emevî Devleti'nin Kuruluşu*. çev. İsmail Hakkı Yılmaz. İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2022.
- İbn Abdilber el-Kurtubî. *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412/1992.
- İbn Abdürabbih. *el-İkdü'l-Ferîd*. thk. Abdülmecid er-Ruhaynî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404/1983.
- İbn Asâkir. *Tarihü Dimaşk*. thk. Amr b. Ğarâme el-Amrî. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. thk. Âdil Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Haldun. *Kitâbü'l-İber ve Dîvânu Mübtede' ve'l-Haber fî Tarihi'l-Arab ve'l-Berber ve Âsirihim min Zevî's-Şe'ni'l-Ekber*. thk. Halil Şahâde. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1985.
- İbn Hallikân. *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadr, 1900-1904.
- İbn Hişâm. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. thk. M. es-Sekkâ-î. Ebyârî-A. Şelbî. Kahire: y.y. 1375/1955.
- İbn Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Abdullah et-Türkî. b.y., Dâru Hicr, 1418/1997.
- İbn Kuteybe. *eş-Şî'r ve's-Suarâ*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423.
- İbn Manzûr. *Muhtasar-ı Târih-i Dimaşk*. thk. Ruveyha en-Nahhâs vd. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1402/1984.
- İbn Sâ'd. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Şeddâd, İzzeddin. *el-A'lâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*. b.y., y.y., ts.
- İbn Tağrîberdî. *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûk Mısır ve'l-Kahire*. nşr. M. Hüseyin Semseddin. Beyrut: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 1992.
- İbnü'l-Cevzî. *el-Muntazam fî Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Esîr. *el-Kâmil fî't-Tarih*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmûrî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1417/1997.
- İbnü'l-Esîr. *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. thk. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-İmâd. *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.
- İsfahânî, Ebü'l-Ferec Ali b. Hüseyin. *Kitâbü'l-Egânî*. thk. İhsan Abbas vd.. Beyrut: Dâru Sâdır, 1429/2008.
- Kalkaşendî. *Subhu'l-A'şâ fî Sinaâti'l-İnşâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Karakuş, Abdulkadir. "Bir Müfessir Olarak Hz. Âişe". *Her Dem Kadın*. ed. Gülşen İstek.

- 169-195. İstanbul: Beyan Yayınları, 2021.
- Karakuş, Nadir - Bilgin, M. Samet. "Asr-ı Saadet'ten Farklı Nağmeler". *Harran İlahiyat Dergisi* 49 (Haziran 2023), 118-131.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay. *et-Terâtîbü'l-İdâriyye, Hz. Peygamber'in Yönetimi*. çev. Ahmed Özel. İstanbul: İz Yayınları, 2003.
- Kholy, Samha Amin. *The Function of Music in Islamic Culture in the Period up to 1100 A.D.* Cairo: General Egyptian Book Organization, 1984.
- Kılıç, Hulusi. "Ebû'l-Ferec el-İsfahânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/316-318. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kılıç, Mustafa. "İslâm Kültür Tarihinde Müsikî: Başlangıçtan Emevîlerin Sonuna Kadar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 399-454.
- Lings, Martin. *Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Nazife Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Makrîzî. *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr bi Zikri'l-Hitât-ı ve'l-Asâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- Manini. *Şerhu'l-Yemînî*. Kahire: Cemiyetü'l-Maarif, 1869.
- Meydânî, Ebû'l-Fadl. *Mecmeu'l-Emsâl*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1972.
- Münâ el-Hasan. "Tuveys". *el-Mevsûâtü'l-Arabiyye*. 12/662-663. Dimaşk: y.y., 2005.
- Müslim. *Sahih-i Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru'l-İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955.
- Neubauer, E. "al-Dalâl". *The Encyclopaedia of Islam*. 3/183. Leiden: E. J. Brill, 1980.
- Neubauer, E. *Musiker am Hof der frühen Abbasiden*. Frankfurt am Main: Diss. J. W.Goethe-Universität, 1965.
- Nüveyrî. *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Vesâik, 1423.
- Plenckers, Leo. *Arab Music, A Survey of its History and its Modern Practice*. Oxford: Archaeopress Publishing, 2021.
- Rouanet, Jules. *el-Mûsika'l-Arabiyye*. çev. İskender Şelfûn (Kahire: y.y., 1927.
- Rowson, Everett K. "The Effeminate of Early Medina". *Journal of the American Oriental Society* 111/4 (1991), 671-693.
- Sibt İbnü'l-Cevzî. *Mir'âtü'z-Zamân fi Tevârihi'l-A'yân*. thk. Muhammed Berekât vd. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk (Târîhu't-Taberî)*. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387.
- Takkûş, Muhammed Süheyl. *Emevî Devleti Tarihi*. çev. Mücahid Yüksel. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016.
- Turabi, Ahmed Hakkı. "Medineli Efemine Şarkıcı Tuveys (11-92/632-711)". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2010), 41-65.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm ve Musikî*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Vâkidî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *el-Meğâzî*. thk. Marsden Jones. Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1409/1989.

- Yâkût el-Hamevî. *Mu'cemü'l-Üdebâ: İrşâdü'l-Erîb ilâ Ma'rifeti'l-Edîb*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1414/1993.
- Yiğit, İsmail. *Emevîler (41-132/661-750)*. İstanbul: İsam Yayınları, 2016.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaûd. b.y., Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- Ziriklî, Hayreddin. *el-Alâm: Kâmûsü Terâcim*. Kahire: 1373-78/1954-59.
- Zolondek, Leon. "An Approach to the Problem of the Sources of the Kitâb al-Ağâni". *Journal of Near Eastern Studies* 19/3 (Temmuz 1960), 217-234.

